Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

ЛЬВІВ СІЧЕНЬ 1935

ЗМІСТ:

INHALT:

SOMMAIRE:

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ

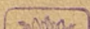
CO-OPERATIVE REPUBLIC

Ukrainian Monthly Review Lwiw Poland

Ч. 1.
СІЧЕНЬ
1935.
РІЧНИК VIII.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

(* 1866 — † 1934)

НА ОКРАЮ ДНІВ.

З НОВИМ РОКОМ

Восьмий рік свого існування зустрічає наш журнал у непривітний час. Захмарені кооперативні й взагалі суспільні, політичні та господарські горизонти скрізь, де не поглянеш. Господарська тіснота розшукує самі основи життя. До того долучуються політичні комплікації й загрози. Навіть суто економічні справи трактуються під політичним кутом. Тоді, як політичні сили, для таких-же цілей, беруться реґляментувати навіть внутрішні справи добровільних громадських асоціяцій, годі не бути стурбованим за дальшу долю й кооперативного руху.

Та ми віримо глибоко й непохитно, що й з цих лихоліть суспільне й господарське спільництво вийде на чисту воду. Віримо, що й »на нашій вулиці буде свято«, та що нинішні тяжкі дні кооперація буде згадувати тільки як епізод. Що більше — ми є певні, що, як скрізь, так і тут не буде лиха без добра. Що ті опресії, які приходиться тепер переживати, застазлять кооператорів до більш інтенсивної праці, до остаточного вишліфування чистої, як хрусталь, кооперативної ідеольоґії та правильних метод практичної роботи. В це ми в і р и м о.

Віри в нашу кінцеву перемогу треба нам якнайбільше, бо вона тільки одна може нас піддержати на дусі в цей важкий час. Такої віри якнайбільше бажаємо й нашим Читачам з приходом Р. Б. 1935.

ВІДІЙШОВ ВІД НАС ВОЖД НАРОДУ.

Помер Михайло Грушевський, той, що написав нам, як нації метрику (»Історію України-Руси«), той, що давав народові духовий провід сам в тім часі, як занеміг тілом і духом Франко Іван, той, що його навіть чужі визнавали за вожда, ба, за »винахідника« України. Помер історик, соціольоґ, літерат та історик літератури, редактор, орґанізатор науки, перший президент Укр. Нар. Республики й талановитий публіцист. Померла людина фантастичної працьовитости і духової плідности.

Відійшов на вічний спокій той, чиє серце найгарячіше з нас усіх било для волі й освіти свого народу, відійшов у найтраґічніший момент нової української історії. Та смертю своєю н а в и г н а н н і, в московській землі, вказав нам ясний шлях: не ломитися, радше вмерти фізично, як духово, радше дати себе замучити, як спідлитися й возвеличити нищителів свободи.

Т а к о ю смертю Він гармонійно припечатав велике діло свого життя.

Михайло Грушевський, засланець і мученик, увійде в ґалєрію найкращих постатей Людства, героїв життя і смерти для великої ідеї Волі й Рівности народів та окремих людей і кляс.

Тому Його постать така дорога, особливо нам, суспільникам і кооператорам.

ТИМ, ЩО ВІДХОДЯТЬ ВІД РСУК.

З новим роком 1935 Ревізійний Союз Укр. Кооп-в рішенням влади тратить право ревізії на Волині, Поліссі, Холмщині, зах. Лемківщині та кільканадцятьох кооператив (кредитових працівничих) з Галичини. Кооперативи, що були там створені з ініціятиви й під опікою РСУК, відходять ревізійно від нього. РСУК робить заходи, щоби міг мати повищі кооперативи в членах для позаревізійної опіки, та рішення в цій справі ще нема.

Відходить від РСУК 424 позагалицьких кооператив, що досі користали з його опіки, допомоги й услуг, та поверх 200 новозаснованих, які очікували приняття до РСУК. Чимало з них було створено безпосередніми заходами РСУК. Відходять недобровільно й тому цей відхід не ломить морально ані їх, ані РСУК. Мимо всього натиску, що йшов на них від ряду літ з ріжних сторін, мимо перспектив матеріяльних вигід, вони аж до останнього моменту зберегли товариську вірність своїй централі — хоч для многих з них це значило: бути — чи не бути. Цей факт кидає ярке світло на великий моральний капітал, захований у тих парусот людських згуртуваннях.

Цей капітал не пропаде — бо такі річи, як усі ідеї, не вмирають. Він остане в серцях як дорогий спомин і буде джерелом нової моральної сили, яка дасть тим спілкам змогу продовжати своє діло, діло вільного гуртування, серед усяких умовин та відносин.

З боку РСУК належиться відходячим кооперативам признання за їх мужню дотеперішню вірність.

НЕБЕЗПЕКА ВЕРТАЄ.

Від літа 1934 року заведено в нашому »Госп. Кооп. Часописі« корисну новість: Майже кожне число Г. К. Ч. приносить витяг зі звітів ревізорів РСУК про стан господарсько-споживчих кооператив по окремих районах. Радимо усім приятелям кооперації пильно читати ті огляди, бо вони отвирають очі на те, що діється поза нашим найближчим оточенням. Радимо тим більше, що огляди ці подають для порівнання стан з попереднього року й є таким чином наче »конюнктурним бюлетеном« кооперативного руху. »Конюнктурними показчиками« нашої дійсности є: стан товарових боргів, приріст чи упадок членства, число жінок між членами, рух оборотів кооператив, господарський вислід діяльности, стан товарових і касових недоборів.

Звертає на себе увагу непотішаюча обставина, що мимо протиборгової акції більшість (на жаль, більшість) наших кооператив продає далі на кредит і то навіть по відібранні від крамарів книг довжників. Виїмками, мимо всіх зусиль, є кооперативи, що виключили боргування з своєї практики! Ті виїмкові кооперативи ревізори називають по імени. Порівнання розборгованих сум зперед року й тепер у численних випадках не тільки, що не показує зменшення кредитів, але, навпаки, ще їх збільшення! Невесело представляється

в наслідок того також рахунок господарських вислідів кооператив.

З нетерпінням будемо вижидати остаточного сумаричного підрахунку за 1934 рік. В кожному разі вигляди вже тепер невеселі й треба завчасу шукати джерела лиха. Може замало було рішучости в поборюванні товарового кредиту не тільки по кооперативах, але й по союзах? Може деморалізуючо ділав дозвіл кредитування т. зв. місячникам, які, як відомо, переважно позалягали по кооперативах з поважними зобовязаннями й їх не платять? Може вину поносять самі члени Управ і Надз. Рад, беручи самі в кредит і тим даючи кепський приклад загалові? Може маємо діло з масовим пасивним опором, може навіть серед свідомих кооператорів? Може мститься на справі те, що міським кооперативам далі дозволено кредитувати? (Що міські споживчі кооперативи скочуються вниз головно через систему кредитування т. зв. місячникам, про це в нас особисто не було ніколи сумніву й на цю тему в нашому журналі вже писалося. На жаль, наша стаття не викликала ніякого зацікавлення і все остало по старому. Кредитування по містах йде собі далі, як за добрих часів, і розїдає цілу кооперативну будову)*).

Друга болячка — це товарові й касові недобори (манка). І тут не ма поправи, а може є навіть погіршення. Може старі методи боротьби з тим лихом не вистарчають і треба шукати нових? Манко стало з правила найвигіднішою формою добути собі з кооперативи (безпроцентовий) кредит, якого сплата ще до того дуже непевна. Тим новим засобом, якого нам прийдеться ухопитись, буде мабуть перехід на готівкову кавцію. Дотепер ця думка в нас приймалася рідко й нелегко, а виною тут — не тільки незасібність крамарів і скарбників, а ще й наша мягкотілість та добродушність у трактуванні громадських справ.

Але може хоч в обличчі загроження всього кооперативного надбання схаменемося і здобудемося раз на мужні діла, гідні відповідальних людей, як у справі боргів, так теж у справі манк.

Бо щоб могло йти далі так, як іде тепер, про це не може бути мови — хіба що хочемо свідомо йти до катастрофи.

Треба бути вдячним редакції ГКЧ, що своїми звітами з місць дає можність свідомим кооператорам завчасу помічати небезпеку, та думати про засоби оборони. Бо найгірше для справи — це самозаколихування фразами, що все, мовляв, у нас гаразд, — та що »ми все таки ще пливем«, хоч на ділі корабель дістає щораз нові діри.

З такою поведінкою треба вже дійсно покінчити.

Очевидно, що не може бути місця для якогось перебільшування неґативних явищ. Від наших кооп. орґанізаторів та інструкторів вимагаємо правди про стан на місцях: правди не лише про лихе, а й про добре. Видвигання позитивних явищ, в даному

*) Чимало моглаб допомогти ділу рішуча й беззастережна заборона споживчого кредиту в статуті наших кооператив.

разі прикладів героїчних та успішних змагань з боргуванням та іншими недугами (а такі приклади є) — дасть нам сильну зброю в нашій акції. Бо живі приклади промовляють голосніше, як слова й накази.

Піддаємо думку: чи не було би добре, щоби звіти кооперативних люстраторів містили крім дотеперішніх показчиків стану ще й дані про хід самої боротьби з кредитами, манками й т. п. Зокрема дуже посунулоб справу вперед, якби ревізор мусів у своїм звідомленні подати: кілько (за його почином чи без того) усунено з місця крамарів за боргування і товарові недобори, кілько відставлено від урядування касієрів і справників за касові недостачі, членів управ і надзірних рад за протистатутарне задовження в кооперативі, голов контрольних комісій за занедбання контролі й подібне.

ГІРКІ СЛОВА СЕКРЕТАРЯ МІЖНАР. КООП. СОЮЗУ.

Секретар МКС п. Г. Мей вважав своїм обовязком сказати кілька слів гіркої правди з приводу лондонського кооперативного конґресу. Як відомо, конґрес, з почину британійської делеґації, відложив на дальші три роки розгляд т. зв. рочдельських засад, іншими словами — основ кооперативної ідеольоґії. П. Мей добачує в тім доказ морального обезсилення руху, і то саме в часі, коли з усіх сторін насовуються на кооперацію загрози поневолення та обмеження її свободи. П. Мей вважає, що відложення рочдельських принціпів ослаблює позицію кооператорів у боротьбі за свободу й демократію, без яких кооперація не може розвиватися. В інтервію, що його дав п. Мей редакції центрального орґану анґлійського кооп. союзу „Co-operative News“ — він висловлюється, м. і., таким способом:

»Що торкається життєвих питань міжнародного коопер. руху, то не можна сказати, що лондонський конґрес був кроком вперед. Жалюгідна була його нездібність здекляруватися ясно за свободу й демократію при теперішній світовій ситуації. Свобода й демократія це життєві соки кооперативного руху в рівній мірі, як є вони підставою культури й цивілізації. Конґрес пропустив добру нагоду (висловитися в цій справі), не проявив належної чуйности. Положення хвилі вимагає мужнього діла й можна було очікувати, що любов до свободи, що нею ще втішаються Французи, Швайцарці й Анґлійці, зціпить їх у сильний провідничий фронт, з метою оборони свободи взагалі, та що кругом них згрупується гурт других, не так центрально положених країн. Останні часи показали, що такого фронту не вміють створити політичні орґанізації, але господарська міць кооперації мала би кращі вигляди на успіх у цій справі«.

»Я хотів би знати, чи політичні орґанізатори відсунення рочдельських принціпів*), покликуючись на (зле поняту) нев-

*) Як відомо, головним обєктом критики рочдельських принціпів була точка про »політичну невтральність« кооп. руху. — **Ред. К. Р.**

тральність руху, були свідомі того, що через це вони нанесли серіозну шкоду засаді самої демократії (яка міститься теж у рочдельських принціпах). Це має значіння тим більше, що загрожене положення наших свобід вимагало якраз протилежної тактики.

»Не буде сказано за багато, що в останніх десяти роках духовий провід кооперації черпав свою моральну силу саме з рочдельських принціпів та що чимало найкращихісповідників кооперативних засад находиться між тими країнами, що є найбільше віддалені від Рочделя«.

Вкінці автор турбується за долю самого МКС:

»Життєвих проблєм майбутньої орієнтації союзу, що виринули в тому конфлікті, який грозить союзові роздавленням поміж двома каміннями: фашизму й комунізму — не полагоджено, а їх відсунено«.

Заява секретаря МКС незвичайно цікава як своєю формою, так і змістом. Формою вона відбігає від дотеперішньої манєри чинників МКС — говорити загальниками, що вправді нікого не зачіпають, але й... нічого не говорять. (Такі між іншими є й останні програмові тези МКС). П. Мей заговорив з жовчю, бо вже мабуть перебірається мірка дипльоматії, яка не лагодить справи, тільки осмілює противника. П. Мей — як людина, що з титулу свойого уряду дрожить за долю кооперації не лише в Анґлії, Франції, Швайцарії чи Швеції, а й у Німеччині, Польщі, Австрії і т. д. — робить заміт передусім кооператорам тих країн, де ще не загнуздано кооперації, і робить правильно. Вони в першій мірі обовязані станути на чолі справжньої оборонної кампанії за свободу й демократію, на чолі протиетатистичного фронту — (коли кооператори з безпосередньо загрожених держав не дуже активізувалися у цій справі). Тут не дописала не тільки міжнародня кооперативна солідарність, але й їх власний інстинкт самозахорони. Бо тільки короткозорий може себе потішати надією, що »до мене воно таки не дійде«, тож буду мовчати, хоч воно вже є в Італії, СРСР, Німеччині і т. д. Де нема належної протиаґітації, там скрізь є ґрунт для аґітації за диктатурою й абсолютизмом, а в слід за тим є можливість поневолення кооперативного руху.

З другого наведеного вище уступу заяви п. Мея видно ще одно: були якісь »політичні орґанізатори« відкладення точки рочдельських засад. Чи ж би справді серед анґлійських кооператорів були вже чинники, що навіть свідомо хотілиб саботувати акцію за оборону демократичних свобід? Не знаємо, що про це думати й не припускаємо такого. Одна тут думка насовується. На МК. Союзі мститься один його давний гріх проти природи: це толєрування в себе в членах т. зв. совітської кооперації — орґанізації виразно політичної, наставленої крайнє ворожо до всяких демократичних засад і до свободи, а тим самим ворожої рочдельській ідеольоґії. Знаємо, що совітські делеґати на конґресі висловлювали проти тез комісії для рочдель. засад. Насовується думка: чи в даному випадку той, дійсно несподіваний, крок ан-

ґлійської делеґації не був наслідком якоїсь позакулісової інтервенції большевицьких »кооперативних« чинників? Чи не загрозили вони може покиненням МКС на випадок ухвалення тез про рочдельські засади?

Думаємо, що ця справа вияснится колись. На всякий же випадок треба вже нині в цілому кооперативному світі освідомити собі одну річ: так само, як нема в МКС місця для фашистівських чи гітлерівських кооператорів-назначенців, так само не може тут бути місця для номінатів большевицької влади. Цей протиприродній маріяж не дасть ніколи змоги МКС викристалізувати ясно свою тактику, а без того союз мусить лявірувати, виминаючи навіть найбільш пекучі питання і через те завмирати.

МКС мусить залишитися чистим ідеольоґічно — хочби мав бути й у двоє-троє меншим чисельно. Тоді він не вмре духово й при першім подуві свобідного духа воскресне в повні сили й величі. В противному ж разі його чекає ідейна самоліквідація. А це було би великим ударом для кооперативного руху в цілому світі.

Михайло Грушевський

Історик, соціольоґ, суспільний діяч.

Молодий 19-літній юнак надрукував 1885 р. в »Ділі« перше своє оповідання (»Бех-аль-Джугур« — в чч. 66—8). Оповідав у ньому про окупацію Судану Англійцями. Скористав з еґзотичної теми, щоб висказати в ній свої молодечі почування, любов до свойого, поневоленого народу, вщіплену йому батьком у заранні молодих літ. Був тоді в останній клясі ґімназії, далеко від України, на Кавказі, де батько учителював. За рік опинився в Київі на університеті. Став шукати життєвих доріг і думати про працю для рідного народу.

Недавно нагадував собі старий уже »вожд свого часу« отті хвилі (в передмові до видання своїх перших белєтрестичних творів): »Колиб я жив сто літ раніш, я пішов би був в манастир, на твердий послух, і викликав би подив нічними стояннями і безнастанними молитвами. Тепер я наложив на себе не менш аскетичну дисципліну — але проходив її на філологічному факультеті київського університету«...

Програма університетських студій була нудна, багато в ній було непотрібного, позбавленого реального інтересу. Університетський статут так був уложений, щоб убити в студентах усякий інтерес до громадських справ. Замісць живих наук, подавано студентам цілий ряд сухих і мертвих; а якщо й деякі з них потрібні були для наукових основ, то все таки важко було прихилити до них розмріяних молодих студентів. Та молодий Грушевський пильно занявся ними, не дбаючи, що це може викликати

насміх у товаришів чи й підозріння в карієризмі. »Я вважав се для себе моральною школою« — каже, нагадуючи ці хвилі.

»Я в душі був революціонером, рішився йти пробоєм проти усіх заборон і обмежень українського слова й життя, знав, що працюватиму не в россійських університетських рямцях, а за кордоном, ніяких російських відзнак і лаврів не потребую, але свідомо нагинав себе до всякої всячини — тимбільше, коли вона була для мене прикра, противна. Вона вимагала самовідречення — се те, що було мені потребне!«...

Незвичайний культ праці, надія на власні сили й глибока віра в ґенія українського народу — оце головні ідеї, що присвічували йому від ранніх літ до мученицького кінця.

Розвинулась любов його до них буйно в університетських роках. Скоро найшов він у Київі й на університеті теж дещо живого й рідного. Приляг передовсім до дорогого вчителя, проф. Вол. Антоновича, найбільшого тоді українського вченого історика й найвидатнішго представника українського руху. Великий вплив на його наукові зацікавлення мали теж і інші свої й чужі, як рос. історіограф Іконніков, проф. Голубовський, І. Лучицький, дослідник суспільно-економічної історії світової слави, тоді учасник і прихильник українського наукового руху, проф. всевітньої історії літератури, земляк Н. П. Дашкевич, історик західно-руського права М. Ф. Владимирський-Буданов, український історик старшої ґенерації О. М. Лазаревський і ін., що гуртувалися й піддержували український науковий рух у »Київській Старині«, в Київській Комісії для розбору древніх актів, Т-ві Нестора-літописця; в Харкові працювали тоді вже великі українські вчені Сумцов і Потебня, на еміґрації — Драгоманів.

Український науковий рух міцнів мимо заборони; наперекір їй визбирувано старовинні памятки української культури й історії, публіковано на російській мові, щоб доказати право на незалежність української нації й її багацтво культурної минувшини. Головний тоді речник оттих змагань проф. Антонович розпочав досліди української культури й історії у формі обласних монографій, до яких заохочував своїх учнів. Бажав помогти їм пізнати не лише рідну історію почерез головні моменти — що так скажу — святочно-поетичні що їх висвітлювали старші представники укр. історіоґрафії оцінюючи їх праґматично зі становища сучасного їм світогляду. Ними хотів він їх привчити до основних, методичних наукових студій, а рівночасно збудити в них тими працям з історії рідної землі й народу любов до них. Він хотів у той спосіб дати змогу учням пізнати, шляхом позитивної аналізи, ґенетичний розвій життя рідного народу, вглибитись не лише в його поезію, а й у будень-прозу, пізнати всі чинники, що формували його історію, пізнати все так, як було, так як ставалося. Радив пізнавати не лише відносини політичні, етнічні, але й культурно-громадські, суспіль-

но-господарські й так користати з досвіду минулого для розуміння сучасности.

Такими то обласними монографіями почав М. Грушевський свою наукову роботу — службу народові — в семинарі проф. Антоновича.

Першою була його праця про південно-руські господарські замки в половині XVI ст., історично-статистичний нарис (Київ, 1890, ст. 33), другою більшою й науково викінченою був нарис історії київської землі від смерти Ярослава до кінця XIV ст. (Київ 1891, ст. XIV+520+мапа+ґенеал. табл.). Публікуючи в слідуючих двох роках дрібніші студійки (першу, м. і. в Галичині, опублікував у І. томі Записок Н. Т. ім. Шевченка 1892 р.: „Громадський рух на Вкраїні-Руси в XIII віці«), засів рівночасно до великої архівної роботи, що вийшла в 1894 р. п. н. »Барское староство, историческіе очерки« (ст. VI+310+стат. табл. і акти Барського староства XVII—XVIII в.).

Вичислені перші наукові праці Грушевського зєднали йому молодому славу совісного дослідника; остання була його маґістерською діссертацією, й того самого року, як її скінчив, за порученням проф. Антоновича, покликано 28-літнього Грушевського на українську катедру всесвітньої історії (для европейського Сходу) у львівському університеті. Був це великий здобуток політичної боротьби галицьких Українців і обєднаних зусиль Галичини з Наддніпрянщиною. Двацятилітня науково-громадянська діяльність Гр-ого в Галичині, це найбагатша доба в його науковій роботі, найкраща картина в заслугах для всенаціональної ідеї. Він щойно вчинив з Галичини український Пємонт, національним змаганням дав наукові підстави та з історичної традиції визначив ясно шляхи у майбутнє нації.

Одначе перші кроки в його діяльности на галицькім ґрунті не були легкі. На самому вступі зустрівся з великими противностями, бож навіть »невтральний« австрійський міністр Ґавч, мотивуючи, чому катедри Гр-ого не можна назвати катедрою української історії, заявив, що „die ruthen. Geschiechte ist keine konkrete Wissenschaft“ — що вже й говорити про сусідських учених і політиків, які вперто неґували укр. історію та право на незалежний національний розвиток українського народу. Молодий професор піднімається неймовірного на свої часи й обставини труду. Ним він рішає відповісти на обиди своїх і свойого покоління святих почувань. Написати історію України ставить собі »питанням чести«. До помочі собі готовить гурт учнів, яким уже на вступній лекції з катедри вказує головні кличі й строгі методи праці, що ними сам буде керуватися і радить їм все їх придержуватися. Передовсім на чоло своїх змагань кладе клич перших діячів українського національного відродження — »правду«, додаючи до неї »волю« й »працю«, тих »неминучих сопутників знання в поході до забезпечення ліпшої будучности свому народу«. В поході до правди nemini credere, »завше шукати й ніколи не задовольнятися, не сподіватись, що посів усю істину«, бо »наука — це неперестанний скептицизм«; всякий доґматизм у своїй науці вважає непотрібним, всяке iuratio in verba ma-

gistri неможливим«. В учнів своїх хоче впоїти духа критицизму, який був йому самому такий питомий.

Наукова, критична історія України-Руси стає головною ціллю життя М. Гр-ого, й де не приходилося йому бути, яких лихоліть не зазнавати, він не спускав з ока тої своєї цілі. Не вспів на жаль дійти до остаточної її мети — довів її в останнім IX. томі до 1657 р., тобто до смерти Богдана Хмельницькго (вид. Д. В. У. 1931) і це є найдорожчий дарунок нації її великого сина.

До найновіших часів довів історію українського народу лише в своїй популярній ілюстрованій історії (останнє вид. з 1921 року), в »Очерку історії укр. народа« в рос. мові (2 вид. 1906 р.) та інших виданнях у нім. та французькій мовах воєнних часів.

В Галичині, зустрінувшись з другим великаном духа Іваном Франком, пок. В. Гнатюком і ін. старшими науковими робітниками, підховавши собі молодших наукових співробітників, підніс скоро так високо українську науку, що найлюбіша його дитина, Наукове Т-во ім. Шевченка, в якому довгі літа проводив і гуртував українських учених, стало голосне в науковому світі й признане нетитулованою українською академією. Розбудував її Г-й у всіх можливих наукових напрямах. Маючи сам незвичайно широкі наукові зацікавлення й прямо універсальні наукові засоби й відомости, ініціював не лише історичні досліди. Для всебічного висвітлення історичного процесу української нації треба йому було чимало помічних наук, тому пильно студіював їх сам і на диво нераз орієнтувався в них незгірше спеціялістів. Коло трьох головних секцій Т-ва: історичної, філологічної й математично-природничої, зорґанізував цілу низку помічних секцій: археологічну, бібліографічну, статистичну, етнографічну, археографічну й інші.

Незрівнаний був Покійник в орґанізуванні збірної наукової роботи, в якій не лише сам був душею, але й найбільшим пайщиком. До війни вийшло з тієї наукової кузні поверх 100 томів »Записок НТШ«, 15 томів окремих »Збірників істор.-філос. секції«, 25 томів »Історичної бібліотеки«, 7 томів »Українського Архіву«, 20 томів »Часописі Правничої« і »Правничої бібліотеки«, 35 томів матеріялів до української етнології, серія »Збірників« філолоґічної секції, Студій з области суспільних наук і статистики, »Української Бібліотеки«, »Збірників« етнографічної комісії, »Памяток української мови« й ін.

Більшість з тих видань редаґував, писав передмови, заповнював розвідками, статтями, матеріялами й рецензіями сам проф. Грушевський з ріжних ділянок не лише своєї спеціяльної науки, але й споріднених з нею.

Найбільше уваги присвятив Грушевський підготовці-аналізі до своєї синтези Історії України-Руси. Вислідом тієї праці було вісім великих томів »Жерел до історії України-Руси«. Автором I—III і VII томів був сам Грушевський. Є це

люстрації королівщин з XVI ст., незвичайно багаті в матеріяли до економічної історії Галичини. Попереджує їх Гр-ий основними розвідками про економічний стан селянства на галицькім Подністровю, в перемиськім, сяніцькім і львівськім старостві. Висновки з тих праць увійшли до V і VI т. Історії України-Руси, посвячених суспільно-економічним справам, найлюбішій темі проф. Гр-ого, найкраще представленим у його історії взагалі, випереджуючи часто в тому предметі чужинну науку. Дбав ревно про помічні засоби для української науки, придбав будинок, друкарню, зорґанізував книгарню, вишукував меценатів.

Поза Науковим Т-вом посвячував свій труд і орґанізаційний хист теж іншим українським культурним установам: »Просвіті«, теперішній »Рідній Школі«, Т-ву »Учительська Ґромада« й ін. Всі вони записали золотими буквами спомин про великого Покійника.

В 1898 р. зреформував літературно-громадський журнал »Зорю« в »Літературно-Науковий Вістник« — місячник европейського типу й обєднав у ньому найкращі письменницькі сили Галичини й Наддніпрянщини. В ньому теж написав цілий ряд студій із суспільно-економічної історії та суспільно-політичних статтей. Тут найкраще видно Гр-ого не лише як ученого, але й темпераментного критика, публіциста-політика й взагалі громадянина, який щиро цікавиться всім, що було живе в українстві. В яких справах не забирав тоді голосу Гр-ий! Тут друкувалися його статті й про аґрарне питання, в обороні українства в Росії, далі — критика галицької політики, огляди культурних і суспільно-політичних европейських новин, наукові й політичні полєміки, статті на орґанізаційні теми наукового, культурного й громадського життя.

Взагалі, чим ближче до світової війни, від 1905 р., коли полекшало на Наддніпрянщині, щораз частіше виступає Гр-ий з публіцистичними статтями, щораз більше відгукується на політичні питання — відчуває, що зближається час, коли треба буде не лише писати, а й творити історію.

Після 1905 р. постепенно зачинає переносити свою діяльність до Київа. В 1907 р. закладає там Наукове Товариство й стає його головою, старається безуспішно за катедру історії в київськім університеті. Як у Львові, так і в Київі орґанізує з розмахом наукову роботу, працює сам невтомно на дві руки. До Київа переносить теж Літературно-Науковий Вістник.

Авторітет М. Гр-ого зріс, як ніколи після Шевченка й досі на всіх українських землях. Свої з любови й пошани, вороги зі злоби й ненависти звуть його вождом українського руху. Він своїми ідеями, працею для народу підноситься понад краєві партикуляризми, бо вказує усім те, що найцінніше в нації, що добуте з дорогої минувшини — тим усіх єднає для майбутности.

З вибухом війни вертає, мимо небезпеки, туди, де — відчуває — найбільше вожд буде потрібний. Царський уряд арештує його, засилає до Симбірська, потім у Казань, звідти переводить у Москву. Грушевський не перестає працювати над Історією Укра-

їни-Руси. Революція 1917 р. приносить волю, від березня 1917 р. до квітня 1918 р. керує Новою Україною. За політичною роботою, не кидає й наукової. Під обстрілом пише й журиться, що »ми таки занадто гарно співаємо в порівнанню з тим, що ми вміємо й можемо в інших справах«, що »легко в нас зібрати великий і гарний та зіспіваний хор і — як виявилось — трудно зладити добрий, здисциплінований курінь на оборону українських вільностей«, що не має кого спосібного до адміністрації вислати в край на комісаря. Доходить до гіркого висновку, що »добре робити історію важніше, ніж гарно писати її, що добра конституція вартніша від ґеніяльної поеми, а добрий земельний закон гідний заняти місце в нашій національній бібліотеці поруч Шевченкового „Кобзаря"«. Вважає, що »покоління, котрих жде Україна тепер, повинні бути людьми діла реального, практичного — специялісти, адміністратори, фінансісти, економісти, знавці військового й морського діла, техніки ріжних категорій — технологи, механіки, елєктротехніки, гірняки, гідротехніки, аґрономи«... Великий виховник накреслює цілу програму підготовки того покоління і економічної розбудови Нової України, села, міста, фінансів, армії і тд. (гл. »На порозі Нової України — Київ 1918.). Та немає він таких виконавців, як мав прим. близький йому призванням і світоглядом Масарик.

Не переривав наукової праці за гетьмана, відходить від політичної роботи за Директорії, заходючись коло оживлення київського Наукового Т-ва. 1919 р. еміґрує за кордон і на довше спиняється в Бадені під Віднем. У Відні творить новий науковий та видавничий осередок — »Український Соціольоґічний Інститут«. І знов горить праця. Біля вчителя гурт учнів-співробітників. Рівночасно помітно, немов би Гр. намагався перевірити свою методу, свій довгочасний світогляд — зачинає від основ, від початку — nemini credere. Але не переконується — не завертає з давної дороги (гл. Початки громадянства — ґенетична соціольоґія, 1921 р.).

В 1924 р., коли большевицький уряд — здавалося — вступав на дорогу українізації, Грушевський, за інтервенцією наукових і деяких політичних представників, які знали ціну його великому науково-організаційному хистові, вертає до Києва. Проте, чи правильно поступив Гр., були думки поділені. Та те, чого довершив він за 6 літ у Києві, ледви чи міг би був зробити де інде. Він став творчим духом ВУАН, вніс туди свій досвід знання, а найголовніще глибоку віру в національні ідеали. При академічній катедрі, численних комісіях, а головно при відновленім журналі історичних наук »Україна« згуртував і підховав прямо цілу армію старшх і молодших дослідників. Розвиток укр. науки став робити стомилеві кроки — здавалося, — ніби старався використати втрачений час давніх і недавніх лихоліть.

В 1926 р. в 60-ліття життя Гр., а 50-ліття ганебного закону про заборону укр. слова святковано ювлей вожда й у його особі

тріюмф укр. науки. Сердечно витали й дякували йому за труд свої з усіх укр. земель, витала його чужина, багато академій, університетів й учених культурного світа — він бо виріс у постать заслужену й для всесвітньої науки.

Зроблено підсумок його великанського труду: Бібліоґрафія до 1928 р. обіймає 983 позиції самих наголовків його наукових праць — розвідок, статтей, заміток, матеріялів, 64 белетристичних творів, 633 рецензій, оцінок, бібліографічних оглядів ітд. Та нараз стрівожив оцей тріюмф вожда укр. національної науки більшовицький уряд. Посипались обвинувачення, що Гр. не засвоїв собі »діялектичної методи«, що його наука шкідлива ідеї клясової боротьби, що він її не визнає. Не можна ніде стрінути, щоб Гр. боронився і заперечував тому. На весні 1931 р. відбулася наукова диспута, що мала повалити ідеольоґію Гр., та вона виявила себе лише нахабними нападами, далекими від наукових правил, і, найприкріше, відреченням з боязні багатьох, що завдячували йому чимало в набиранні наукових сил. Грушевського заслано й замучено!

*

* *

В своїй науковій методі Грушевський передовсім позитивіст, скептичний й обережний. Кожне джерело, вже обслідуване іншими, чи зовсім нове, він піддає строгій аналізі. Після того нераз так і лишає перевірені факти, стримується від ґенералізації й загальних висновків. Упорядкований матеріял формує часто лише в ясний образ, не схематизуючи його, не спрощуючи штучно, щоб не нагинати під свої субєктивні сприймання.

Обсервуючи історичне суспільне зявище, він пильно слідкує за всіми чинниками, що складалися на його формацію. В складній його синтезі бачить складники матеріяльні й ідеальні, в політичних акціях дошукується елєментів суспільно-економічних, релігійно-моральних, слідкує за перевагою тих чи інших, так, як це робить правдивий соціольоґ.

Матеріялістичний монізм, автоматизм історичного розвою людства, »доґму«, що не свідомість і воля людини рішає про її буття, а навпаки, що її соціяльне буття рішає про її свідомість — відкидає.

Користаючи в дослідах конкретних історичних зявищ з позитивістичних метод, бачить одначе конечність етичної оцінки суспільних зявищ. Тож і досліджуючи хід історичного процесу життя української нації, бачить у його основі не матеріялістичні, а ідеалістичні сили — боротьбу не лише на клясовій основі, а взагалі за ідеали справедливости.

Його методольоґія й історіософія є вислідом схрещення впливів етичного позитивізму й радикально-народницького світогляду, в якому виростав.

Той світогляд і методольоґію положив він у основу схеми історії України, якої був творцем. Він бо перший від-

ділив український історичний процес від російської схеми. Він доказав науково, що не може бути общеруської історії, так як не має общеруської нації. Слідкуючи за історичним розвитком укр. племен, констатує, що вони витворили в свойому суспільному процесі питомі їм культурні й соціяльні цінності, що єднають їх у органічну суцільність — націю, окрему від велико- і білоруської. В творенні тих цінностей не переставав український нарід і тоді, як тратив державну незалежність і жив у складі польської чи російської держави. Тому в основу історії укр. народу не кладе державного принціпу — лише ідею нації, якої золоту нитку самостійного життя й творчости старається Гр-ий провести крізь тисячеліття. Вона безперервна, тоді коли державне життя рвалося. З того виходить ясно, чому саме Гр-ий суспільно-економічним і культурним моментам у історії України посвячує стільки уваги. Бо їх процес визначує ту золоту нитку, пройдений шлях нації від найдавніших історичних часів по сьогоднішній день. Тут теж джерело його глибокої любови до народу (люду), що постійно творив і зберігав у свойому лоні найвищі цінности нації — і неприхильности до влади тоді, як вона віддалювалася від національних цінностей.

Та не занедбував він віддати належне величі тих державнотворчих провідників нації, що берегли національні ідеали, дбали про добро усього народу, не лише т. зв. вищих верств та воплочували ті ідеали в діло.

Видно це в оцінці й Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Богдана Хмельницького, навіть Виговського. До Петриків симпатії в Грушевського немає.

Нема ніякої підстави вбачати в світогляді Грушевського, щоб він не бачив найкращого забезпечення буття нації — у власній державі. Державний аспект у нього ясний. Він жеж поклав його в основу своєї праці; про це читаємо на вступі до першого тому »Історії України-Руси« в історіософічній формулці тези, антитези й синтези, котрі мають відповідати головним етапам державної долі й змагань народу до своєї держави.

Його суспільні погляди, це окрема справа. Його любов до селянства в історії й в сучасности та надія на майбутнє може навіть глибші, як традиційне народництво. В останнє він про те лише коротко згадував, не обґрунтовуючи своїх переконань глибше. На порозі Нової України остерігав, що »в українськім життю мають будучність, матимуть вплив, встояться тільки ті елементи, які стоятимуть у тіснім і щирім контакті з селянською масою, матимуть її потреби й інтереси на оці й ними орієнтуватимуться..., бо, »як основа соціяльної і економічної структури нашого краю взагалі, селянство зістанеться фундаментом, на котрім треба будувати все«. Зразками західних революційних елементів, що спираються на міський пролетаріят, не радив захоплюватись. Кликав стати »лицем до села«, хоч воно

й революції не зробило — правда, — але й »не спиною до міста« — такого, щоб суспільно й національно з селом не ворогувало.

»Лицем до села« — повторював відтак часто Грушевський, вернувши на Україну. Тим кличем, що в нього він багато вкладав змісту, пращався Грушевський зі своїми приятелями, учнями — науковими співробітниками на свойому ювілею в 1926 році і той мабуть клич чимало причинився відтак до його великої жертви, яку приніс невгнутий до кінця.

Ілля Витанович.

СУСПІЛЬНІ ПРОБЛЄМИ

Економічна незалежність жінки*)

Проблєма економічного положення жінки, а в звязку з цим і проблєма жіночої праці трактується і трактувалась вже від давна в ріжних ділянках суспільно-економічних наук. В нашім столітті розглядом цих проблєм займається і соціольоґія, і економіка з правом і навіть психольоґія в своїй прикладній частині — психотехніці. Кожна з цих наук підходить до справи під ріжним кутом зору, висвітлюючи як обєктивні (економіка), так і субєктивні (психотехніка) моменти цієї складної проблєми. Економіка розглядає проблєму жіночої праці і ролю жінки в економічному житті в звязку з загальним розвитком економічних відносин. Прикладна психольоґія і психотехніка старається зясувати психофізичні умови жіночої праці і працекорисности. Соціольоґія досліджує м. ін. появу жіночої проблєми на тлі іст.-ґенетичного розвитку суспільного життя у всіх його проявах. Соціяльна політика, основана на високих етичних засадах справедливости, суспільного добра і загально-людського поступу, шукаючи практичної розвязки питання жіночого труду і економічного забезпечення жінки, може сьогодня знайти собі опертя вже в обєктивно-наукових дослідах соціольоґії, економіки та психольоґії.

Однак треба признати, що практичне рішення згаданого питання повинно спиратися не тільки на наукові обґрунтовання, але головним чином на співвідношення сил у суспільній боротьбі жінки за своє право на працю і економічну незалежність.

Під економічною незалежністю жінки розуміємо тут право самостійного (незалежно від мужчини) здобування собі засобів до життя. Підвалинами історичного розвитку жіночого руху у всіх народів була боротьба жінки за

---

[1]) Реферат п-і др. Х. Кононенко на Укр. Жіночому Конґресі у Станиславові подаємо у скороченню, застерігаючи собі право голосу. — Ред.

рівноправність і рівноцінність в культурному, політичному і господарському житті. Але найсильнішим моментом у жіночому рухові виступає питання праці і економічного положення жінки та боротьба проти грубої експлуатації її труду.

В результаті обєктивно-наукових дослідів з одного боку, а з другого боку заходами всіх чинників, що виступали в обороні жінки — зявилось в ріжних країнах модерне законодавство, особливо в повоєнній добі, яке урівноправнює жінку і бере під охорону жіночий труд. Це законодавство зявилось під впливом течій соціяльного реформаторства, після воєнних потрясень в добі відновлювання господарського життя.

Правда, треба признати, що те законодавство ще не означає фактичного урівноправнення жінки і забезпечення її економічної незалежности. Особливо в сучасну добу, світової господарської кризи виборені права жінки і здобута економічна її самостійність не тільки не зміцнюються, а навіть є під великою загрозою. Тому не дивно, що сьогодня увесь жіночий рух европейських країн, вся жіноча преса ріжних народів зайнята справою оборони прав жінки на працю, а в звязку з цим і боротьбою за поліпшення економічного положення жінки. Здавалося раніш, що ніби в Европі тай в Америці вже знайдено шлях практичного розвязання жіночої праці, але сьогодня воно знову є пекучою і складною проблємою. Це ускладнення і болюче загострення викликала саме господарська кріза.

Розвязка питання в нових господарських умовах має бути знайдена на нових етично-соціяльних засадах. Основним засобом для виборення прав жінки на працю і незалежного економічного становища має бути сила орґанізованого жіноцтва. Акція мусить виходити з тої обєктивної суспільно-господарської обстановки, в якій опинився світ за часів господарської крізи. Мусить брати на увагу той моральний упадок, який людство переживає і ту психольоґічну депресію та неспокій, який всіх охоплює. В боротьбі за часів господарської крізи більш, як коли інде, впливає не тільки сила арґументу, але головним чином орґанізованість сил.

Чим же ріжняться сучасні обєктивні зовнішні умови в приложенні людської праці і зокрема жіночої від попередніх, а властиво від умов 15—20 літ тому назад?

Двацяте століття влучно називають століттям техніки, машинізації виробництва і урбанізації населення, тобто розвитку міст в звязку з індустріялізацією країн і втягнення населення в орбіту міського життя з усіма його додатніми і відємними сторонами. Високий розвиток техніки тягнув за собою розширення промисловости і появу цілком нових галузів продукції. Збільшувалася потреба людських робочих сил, розширявся ринок праці і збільшувався попит на робочі руки. З другої сторони машинізація виробництва робила конкуренцію ручному труду і засуджувала ті галузі виробництва, які трималися на ручній праці, на повний заник. Та з другого боку вона легко втягувала в свою сферу ті робочі руки, що їх викинула в конкуренційній боротьбі з галузів

ручної продукції. Ринок праці в цім періоді перерозподіляв робочі сили, але в своїм обємі він не зменшувався. Машинізація продукції упрощувала процеси праці і уможливлювала використання у великому відсотку малокваліфікованих робочих сил. Наслідком цього зявилась можливість примінення і жіночої праці переважно некваліфікованої. Особливо примінювалась жіноча праця в тих галузях промислової продукції, які вимагали лекшого труду.

Концентрація населення в містах викликала розвиток культурно-суспільного життя і приложення праці все в нових і нових галузях та фахах.

Загальний зріст матеріяльного добробуту розширював круг міських потреб, культурно-духових і господарських, задоволення яких викликало появу все нових і нових підприємств та інституцій: адміністративних, соціяльних, господарських і культурних, мистецьких та інш. Таким чином збільшувалися можливости для примінення жіночої праці, заробіткування як в умовах найму, так і в самостійних варстатах праці.

Але поруч зі збільшенням попиту і запотребування на жіночу працю збільшувалась теж подача жіночих рук на ринку праці. Цьому було декілька причин — з одного боку росла конкуренція жіночих робочих сил через приплив жіночих робочих рук з сіл до міст, де жіноча сільська молодь могла скорше найти собі працю, з другого боку ринок жіночої праці поповнювався спролетаризованим елементом з міщанства, і, нарешті, третьою причиною збільшення кількости робочих жіночих рук на ринку праці було звільнення жінки, хоч частинне, в наслідок розвитку техніки, від тяжких і турботливих робіт у веденні домашнього господарства в міських і навіть сільських родинах. Техніка уможливлювала і удешевлювала продукцію багатьох із тих річей, які раніш або цілком, або частинно вироблялись вдома, в родині. Разом з тим технічні удосконалення проникали і в родинне господарювання, а наслідком цього жінка звільнялася від зайвих домашніх робіт, які забирали у неї майже ввесь час. Модерна техніка домашнього господарства, особливо в умовах міського життя, дала можливість жінці заробляти і разом з тим вести родину.

В цих умовах зроджувалася неминуче потреба фахової підготовки жінки і удосконалення її фахових знань. В боротьбі за працю та краще матеріяльне становище здобула та частина заробітково чинного жіноцтва, яка придбала фахову кваліфікацію і виявила кращу працездатність. Тут треба зазначити, що світова війна особливо причинилась до втягнення жінки в заробіткову чинність — і в наслідок недостачі мужеських робочих сил, і внаслідок потреби забезпечення екзистенції жінки та родини. Але разом з тим війна і повоєнна доба вимагали набуття фахових кваліфікацій. В повоєнній добі, більш ніж коли, жіноча молодь почала заповнювати фахові школи. Придбання фаху для заробіткової праці чи то найманої, чи то самостійної стало а останні часи для багатьох жінок джерелом матеріяльного

забезпечення, а цим і економічної незалежности. Ціле десятиліття по світовій війні це була доба господарського відновлення, доба поліпшення і навіть в де-яких країнах розцвіту народнього добробуту (розуміється релятивного в порівнанні з воєнною добою).

Але примінення жіночої праці в цій добі викликалось не тільки потребою робочих сил і стремлінням жінки забезпечити собі існування, але й бажанням піднести матеріяльний добробут свій власний чи своєї родини на вищий рівень, відповідно до загального поступу й розвитку (особливо по містах). Підвищення культурно-духових і матеріяльних потреб вимагало збільшення заробітків. Заложення родини вважалось можливим при умові, коли буде забезпечений рівень цих потреб для нормального існування родини. В цій добі різко змінюється під впливом ріжних причин, яких я тут не буду розбирати, психольоґія жіночої маси з міського оточення. Жінка привикає дивитись на себе не як на утриманку свого чоловіка чи батька, а як на рівноправного члена родини, на якого в однаковій мірі спадають обовязки турбот про матеріяльне забезпечення родини. А на вихід заміж жіноча молодь перестає дивитись як на забезпечення собі існування коштом заробітків чоловіка[1]).

Такі були обєктивні зовнішні умови для примінення жіночої, головним чином найманої праці в час розвитку високої господарської коньюнктури і в післявоєнній добі аж до початку крізи.

В часі господарської крізи ці умови різко змінилися. Зміна суспільно-господарських умов сьогодні ставить жінку в боротьбі за право на працю в значно тяжче становище. Сьогодня в суспільно-господарських відносинах є такі процеси, які на довший час будуть ускладнювати використання резерв робочих сил, а зокрема робочих сил жіночих.

В останні часи суспільно-господарське життя йде під знаком не тільки технічного винахідництва, але й раціонального використання людської праці. В той час, як ще на початку XX. століття розвиток техніки приводив до появи нових галузів промисловости, а цим самим і збільшення попиту на робочі руки — то технічний поступ найновіших часів разом з раціоналізацією приводить до зменшування попиту на робочі руки. Суспільно-господарське життя не йде вперед таким темпом, щоби звільнені робочі руки можна було перекинути до інших корисних галузів. Багато дослідників господарської крізи вказують, як на одну з головних її причин, на шкідливі наслідки раціоналізації, яка на довший час викидає з рядів великі маси безробітних.

Шкідливі наслідки раціоналізації випливають з умов капіталістичного господарювання. Раціоналізація не виходить з суспільних інтересів, а з приватно-еґоїстичного стремління до зменшення витрат і збільшення зисків. З раціоналізації продукції

---

[1]) Нам здається, що шан. авторка принайменше нещасливо стилізувала тут свою думку, кривдячи незаслужено велику більшість жіноцтва. — Ред.

і раціоналізованого ведення підприємств має користь підприємець і учасний капітал, а не ціле суспільство. Доказом цього може бути те, що, коли власні кошти продукції здешевлюються, то ціни на вироби відповідно цьому не знижуються; коли зиски підприємців ростуть, то заробітна платня відповідно цьому не підвищується. Причиною цього являється те, що технічна винахідливість і раціоналізація в наші часи ще не пересякнені суспільним духом. Навпаки, за умов господарської депресії вона приводить до безробіття, до зменшення заробітків працюючих в наймах людей.

За сучасних умов є і мабуть на довший час в майбутньому буде характеристичним те, що міста вже не є тими осередками, які давніше давали великі можливости заробітку у звязку з розвитком промисловости та сполученими з нею іншими галузями діяльности. Міське населення (ті елементи, що живуть зі заробітку в наймах) на довший час ще не зможуть знайти собі можливости матеріяльного забезпечення для свого існування як це було раніш. Розуміється, що в умовах господарської кризи найбільше потерпіла та частина жіноцтва, екзистенція якої була збудована на заробітковій праці, переважно на службі та наймах. Господарська кріза і її наслідок — безробіття доторкнулось найбільше жіноцтва. Чому саме? — А тому, що умови грубої і жорстокої ботьби за шматок хліба відроджували старі, консервативні погляди на заробіткову чинність жінки, як на тимчасове явище. Жінці знову поверталась одна тільки традиційна праця — ведення домашнього господарства (в наймах у мужчини). Ці погляди навіть перетворювалися в дивовижні теорії розвязки питання загального безробіття шляхом звільнення жінок зі служби, а особливо, жінок замужніх. Уряди, інституції і приватні підприємства навіть почали вести спеціяльну політику в напрямі недопускання заміжніх жінок на службу, або звільнювання при виході заміж. Розуміється ця політика зводиться до того, що замісць боротьби з причиною хороби, боряться з її проявами. Знахорська політика в лікуванні такої суспільної хороби, як безробіття, доводить нині до руїни незаможних і малозаможних родин, екзистенція яких тримається на заробітній праці чоловіка й жінки. Відбивається вона також і на моралі жіноцтва, яке тим засуджується на примусовий целібат.

Поруч зі звільненнями з праці, ми спостерігаємо сумні явища грубої експлоатації жіночого найманого труду і недодержання законних приписів про умови жіночої праці.

Між тим за сучасних суспільно-економічних умов при низькім рівні заробітности чоловічої праці, коли виходити із становища нормального розвитку народу та його популяції, а також культурного і господарського піднесення, то уможливлення заробіткової чинности жіноцтву є суспільною необхідністю. Забезпечення існування більшости родин вимагає заробіткової чинности обох членів родин — чоловіка і жінки, а заложення нових родин можливе лише при умові, коли чоловік і жінка своєю за-

робітньою працею будуть забезпечувати своє існування і своїх дітей. Я вже не говорю про таку очевидну річ, що існування малозаможних і незаможних жінок або вдів чи розведених цілковито залежить від того, чи вдасться їм найти заробітну працю.

Існування родини без заробіткової чинности жінки, при низькій оплаті мужеського труду, є нині можливе лише коштом зниження потреб родини і то у першу чергу потреб культурно-духових, а то навіть зменшеня потреб на виживу. При цих умовах незамужня жінка без праці стає тягарем для своїх батьків, а тому її заробіткова чинність стає неминучістю.

Право жінки на працю випливає зі суспільно-господарських і культурних потреб та цілком природнього і справедливого стремління жінки до самостійного здобування собі засобів для свого існування. Економічна незалежність жінки може ґрунтуватися лише на її заробітковій праці.

Праця є не тільки правом, а й суспільною повинністю. Жінка повинна стреміти до заробіткової чинности не тільки з метою свого економічного унезалежнення, але і з метою загального піднесення матеріяльного добробуту і культурного розвитку свого народу. Це має бути етичною основою в боротьбі жінки за право на працю*).

*) Чому не мала б мати такого значіння праця в домашньому господарстві? — Взагалі, думки, висловлені авторкою в цьому і в трьох попередніх уступах, видаються нам аж надто сумнівними щодо їх реальної вартости — особливо в таких критично-переломових часах, які тепер переживає европейська суспільність; в кожньому разі не є вони аж так очевидні, щоби не вимагали доказів їх слушности. Відклик на такі кличі ідеальної натури, як »право на працю« або »суспільна повинність«, не мають самі по собі обєктивної вартости і значіння особливо в площині економічних розважань, так само, як не мають сили річевої арґументації такі досить туманні, (поки вони не є ближче означені) вирази, як: »нормальний розвиток народу« або »суспільна необхідність«. А єдиний конкретний факт, який авторка наводить — знижування потреб родини в добі кризи — зовсім не стоїть в прямій залежности від того, чи заробляє для родини сам чоловік, чи також його жінка. Є це вельми релятивна річ і тим самим, що зароблятиме жінка, не затамується загального явища зниження життєвого рівня, причини якого лежить деінде. Відомо (можемо це довести фактами), що в теперішніх умовах, коли рівень заробітньої платні умової робітниці сильно і стало знижується, (у Львові, напр. доходить вже навіть до 30 зл. міс.) — якраз навпаки — не може буту мови про піднесення саме цим шляхом господарського рівня родини; через конкуренцію значно дешевших жіночих рук лише знижується рвень заробітньої платні мущини, а тим самим і родини, що приводить загалом до обмеження потреб. Хибою авторки уважаємо поквапну ґенералізацію деяких явищ і поспішність висновків. Не ясним крім того в цілій статті остається питання, як авторка представляє собі реально економічну незалежність жінки в родині (дві господарки?!). Чи може вимога »незалежности« відноситься тільки до незамужніх жінок, а тоді чи не краще говорити просто про матеріяльне забезпечення безробітного і незамужнього жіноцтва? Це два окремі питання,

Здійснити це право жінка може лише шляхом орґанізації і фахової підготовлености, набутої шляхом освіти. В боротьбі за працю перемагає той, хто вміє працювати і опирається в обороні своїх інтересів на орґанізовану силу.

З попереднього стає ясно, як треба орґанізувати працю для української жіночої молоді.

Наша жіноча молодь мусить базувати своє матеріяльне забезпечення і економічну незалежність перш усього на придбанні фахової освіти для своєї зарібкової чинности. Тут виникає питання про те, які фахи мусить вибирати наша жіноча молодь? Практичне рішення цього питання є можливе лише на основі індивідуальних здібностей і нахилів кожної одиниці, що можливо зробити м. ін. за допомогою психофізичних дослідів. Відсіль випливає потреба створення на українських землях для обслугування українського населення фахових порадень для вибору звання. Сама дівчина чи батьки її не можуть визначувати ні нахилів, ні здібностей.

Але помимо псисхо-фізичних умов для вибору фаху потрібні ще й суспільно-господарські умови. Під цим оглядом треба виходити з таких головних моментів:

— суспільно-національної корисности фахової підготовки української жіночої молоді, щоби фахова діяльність нашого жіноцтва служила загально-господарському і культурному розвитку народу, а цим самим і загальному людському поступові;

— корисности придбаного фаху для забезпечення екзистенції в сучаснім і майбутнім. Щоби придбання фаху не було зайвою затратою капіталу для тимчасової заробіткової чинности до виходу заміж, або підупадку ролі і значіння фаху, як джерела заробітку.

— щоби набутий фах давав жінці можливість повнити материнські обовязки виховання дітей і опіки родиною.

які (як і всі інші) авторка методично не розмежовала і зі шкодою для праці потрактувала всуміш. Не перечимо також, що трапляються іноді в родині факти й прояви залежности жінки від мужчини, але чи і в якій мірі ця залежність є економічного характеру — це властиво мало би бути темою доклада, темою, яка вимагала би глибшої і вдумчивої аналізи. Позволимо собі зробити заг. припущення, чи у висліді такої аналізи цілу т. зв. економічну залежність жінки від мужчини (в родині) не далося б в суті річі звести до моментів чисто психольоґічної натури, і що в цій области, а не де-інде, криються правдиві, дійсні причини т. зв. залежности жінки від мущини (в родині), що приймає раз такий, раз інший характер і вигляд. Інша знову річ — суспільне становище жінки. І в цьому відношенні варта було теж проаналізувати ролю економічного чинника, означити його досяг (значіння) і місце серед інших моментів, що безсумніву вплинули і впливають на таке, а не інакше становище жінки в теперішньому цивілізованому суспільстві. Редукування ж усіх основних причин виключно на економічні — уважаємо засадничо хибним становищем. — Взагалі всі прояви фактичної залежности жінки треба досліджувати окремо, але більше систематично, а при тім зосереджено і обережно. — **В. Л.**

Розвязка конфлікту між заробітковою працею і материнством є одною із складних проблєм.

Охорона здоровля жінки в умовах найманої праці частинно прямує до розвязання цієї проблєми, але лише частинно. Розвязку мусить знайти саме жіноцтво. Поперше жінка мусить вибирати такий фах, який давав би вистарчаючу кількість вільного часу для родинного господарства. По друге — родинне господарство жінка мусить навчитися вести на основі раціональної техніки і цим зискати час, сили й енерґію для іншої роботи. Відсіль випливає потреба фахової освіти для кожної жінки. Вона мусить уміти раціонально дома господарювати і використати для економії часу й сил всі технічні можливости. По-третє: вибудування належної кількости добрих шкіл для дошкільного виховання дітей уможливить жінці в час виконування зарібкової праці сполягтись на догляд і вихову дитини в так званих матерніх школах і діточих садках. Нарешті четверте — треба вишколити фахововишколені доглядачки для обслуги і вихови немовлят, яким би мати могла спокійно доручити догляд за дитиною. Поява такої катеґорії фахово-вишколених доглядачок з одного боку дасть можливість жінці не покидати свого заняття, а з другого — дасть багатьом жінкам можливість мати працю при вихованні немовлят і малих дітей.

Врешті мусить бути поліпшене законодавство про охорону материнських прав жінки. Лише при цих умовах можна доцільно розвязати таку складну проблєму, як суперечности материнства і звання.

Х. Кононенко.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Уділ рільництва в суспільнім доході і в ринкових оборотах в Польщі в 1929 р.

Інститут для досліду господарських конюнктур і цін у Варшаві перевів дослід і оцінку суспільного доходу в Польщі і його розподіл в 1929 році. Вислідом цього є тритомова праця під титулом „Badania nad dochodem społeznym w Polsce"*). Згадані обрахунки позволяють м. ін. усталити ролю сіл.-господарської людности в господарському життю Польщі, її уділ в суспільнім доході та в оборотах. Обрахунки відносяться — справді — до досить давньої дати; а саме до 1929 року (останнього року перед раптовим госп. заломленням); обрахунки щодо пізніших років є покищо в програмі дальшої праці Інституту. Якщо одначе розходиться про образ господарської структури, то дані з 1929 р. можуть служити для того вповні вдоволяючою підставою.

Насамперед пару уваг про методи обрахунків. Для згаданих обрахунків Інститут взяв дохід не в моменті його витворення чи одержання, як то найчастіше в таких випадках робиться, лиш у моменті зуживання — на спожи-

---

*) Автореферат з Т. III., зош. 1 »Рольніцтва« за 1934 р. Авторами її є: M. Kalecki, L. Landau і I. Wiśniewski. — Ред.

вання й на акумуляцію (капіталізацію). Обраховувано отже окремо вартість міської консумції — в розумінні споживання цілої не хліборобської людности, та сільської кнсумції — в розумінні спожиття хліборобської людности. Сільська консумція складається з двох первнів: консумції товарів, набуваних хліборобами на ринку та консумції хліборобських продуктів, ц. то продуктів власного виробництва; в звязку з останньою трактовано теж споживання хліборобських продуктів, купованих у інших рільників. (ц. то внутрішний оборот села в найширшому розумінні). Іншими словами, як власне спожиття хліборобів, трактовано загал консумції хліборобської людности. Цю консумцію Інститут рахував по міських детайлічних цінах, а не, як то є у звичаю, по місцевих цінах; цим бо тільки способом осягається порівнальність цифр сільської консумції з міською*).

Другим первнем суспільного доходу є акумуляція капіталу у формі інвестицій, збільшення запасів і нарешті у формі вивозу за границі (точніше: надвишки вивозу над привозом): вивіз — це капіталізований дохід власних громадян (у формі збільшення заграничних вірительностей, або зменшення довгів), якщо не йде на оплачування за границею належних процентів і дивіденд; в останньому випадкові означає часть доходу, що припадає на власність заграниці (це — уділ заграничного капіталу в суспільнім доході). В обрахунках інституту за акумуляцію взято вартість інвестицій, виконаних в досліджуваному році, зменшуючи його недобором з виміни товарів і услуг з заграницею; при тім інвестиції рахувалися в повному їх обсязі, без потручання — як то часто робиться — амортизацій, відповідаючих зужиттю капіталів, з уваги на те, що підстави для обрахунку амортизацій взагалі дуже слабі, особливож в Польщі. Тож обраховано грубу вартість акумуляцій, додаючи її до вартости консумції — грубий суспільний дохід. З огляду на рух запасів, відповідної позиції до обрахунку акумуляції не включено, приймаючи — на підставі загальних симптомів — що в дослідженім році рівень запасів не змінився.

У висліді обрахнків одержано загальну вартість суспільного доходу Польщі в 1929 р. 26 міліярдів злотих, з чого 2.1 міліярда припадає на акумульований дохід, а 23,9 міліярда — на консумований. З консумованого доходу на міське споживання припадає 12,5 міліярда, а на сільське — 11 міліярдів, при чому значну частину останнього творить натуральний дохід села, споживання власної продукції (включно з вартістю мешкання), а то 8,2 міліярда зл.; споживання плодів, купованих рільниками на ринку, виносило 2,8 міліярда (решта заг. суми кансумованого доходу — 0,4 мілірд. зл. — припадає на державні услуги в области шкільництва; її не можна було розділити між сільську і міську людність).

Так отже уділ хліборобів у споживчому доході[1]) виносив в 1929 р. 46%. Є це уділ значно менший від уділу його в заг. числі всієї людности, який виносить 64%, — доказ значно нижчої в пересічи життєвої стопи, ніж серед нерільничої людности. Очевидно навіть серед рільничої людности є ґрупи з вищою, ба навіть дуже високою життєвою стопою — переважаюча одначе частина сільської людности має непомірно низькі доходи.

З загальної суми 11 міліярдів зл. сільської консумції біля 0.7 міліярда припадало в обговорюваному періоді на велику власність, 8.7 міліярдів на середню і дрібну селянську власність, і нарешті 1.6 міліярда на сільсько-госпо-

---

*) Дуже сумніваємося в доцільности і правильности цієї методи, що цілий суспільний дохід Польщі представляє в невластивому світлі, при теперішній ріжниці (ножицях) цін міських і сільських, непомірно збільшуючи його. — Ред.

[1]) Не можемо тут обговорити доходу рільників у цілости, з узглядненням акумуляції (додатньої або відємної — останньої у формі зросту задовження) і уділу в загальному доході із за браку даних про акумуляцію окремих ґруп людности, а зокрема про зміни в стані задовження між ними взаїмно та між ними й державою; в кожному разі акумуляція людности не грала поважної ролі, в цілости її доходів.

дарських робітників. Тому що між найманою працею і працею на власному господарстві в рільництві немає виразної границі — в тих самих родинах, а навіть у тих же осіб доходи з обох джерел взаїмно доповнюються — обі ті ґрупи, т. то загал рільничої людности, по за великою земельною власністю, потрактуємо разом. Консумція тієї ґрупи виносить отже 10.3 міліярдів злотих, з чого значна частина — понад 3/4 — мала характер натурального доходу, продуктів власного господарства: 8 міліярдів; а сума закупів загалу селян і сільських робітників на ринку виносила тільки 2.3 міліярда злотих.

Якщо ті цифри загальної вартости консумції порівняти з цифрою людности, і, як вираз життєвої стопи, приняти пересічну вартість консумції, припадаючу на 4-особову родину, то покажеться, що для цілої маси рільничої людности, поза поміщицтвом, вона виносить 175 зл., з чого 135 зл. припадає на споживання власних продуктів (пригадуємо: рахованих по міських детайлічних цінах і очевидно по цінах 1929 р., майже двічі вищих від теперішніх цін!), а біля 40 зл. на готівкові видатки для заспокоєння споживчих потреб. Натомісць консумція великих власників була безсумніву зближена до типу заможних верств міської людности, виносячи на 4-особову родину місячно біля 1300 зл. (на тій-же засаді, приймаючи згадану вище квоту 0.7 міліярда споживчого доходу великих власників).

Тому що велика власність творить чисельно дуже невеличку ґрупу, загальна пересіч споживчих доходів рільничої людности є богато вища ніж пересічна самої селянської і селянсько-робітничої людности — 175 зл. Життєва стопа на селі є отже без порівнання нижча від стопи міської людности, виносячи пересічно зл. 380.— на місяць для 4-особової родини, а життєва стопа селян і сільсько-господарських робітників — є нижча від стопи гірше забезпечених ґруп нерільничої людности: дрібного міщанства й робітництва. В дрібноміщанстві (ремеслі і дрібній торговлі) рівень консумції в 1929 році відповідав сумі 345 зл. місячно, а для робітничої людности місячна пересіч виносила 265 зл. Таким чином навіть робітництво мало рівень консумції на 50% вищий від дрібної сільсько-господарської власности і сільських робітників; річ ясна, при сильних ваганнях доходів в границях тих ґруп, це не значить, що не було поважних ґруп краще жиючої рільничої людности та гірше жиючих промислових робітників (особливо в тих околицях і галузях, з яких участь беруть сили, свіжо напливаючі зі села), одначе в пересічі селянство остає ще значно позаду за робітничою людністю.

Низька життєва стопа, мала участь в консумції купованих на ринку дібр при переважаючій ролі споживання продуктів власного господарства спричинює, що уділ сіл.-господарської людности в ринкових оборотах є дуже малий. З обрахунків цей уділ можна усталити, якщо розходиться про суми, видані на консумційні потреби (тому-то виключаємо тимчасом з наших розважань добра та інвестиційні услуги).

Загальну міську консумцію оцінено на 12,5 міліярдів зл., в тім 4,3 міліярд. зл. припадало на консумцію хліба, мясних продуктів, ярин і овочів. Решта — 8,2 міліярд. зл. обіймала промислові й заграничні вироби та всякого роду услуги (комунікація, розваги, освіта і т. п.). Споживання промислових і заграничних виробів на селі оцінено на 2,8 міліярд. зл., з чого 2,3 міліярд. зл. припадало на середню й дрібну власність і на сіл.-господарських робітників, а 0.5 міліярд. зл. на великовласників. З цього випливає, що загальне споживання промислових і заграничних виробів та услуг (як це вище згадано) виносило 11,0 міліярд. зл. З того на село припадало, як то вже подано, 2,8 міліярд. зл., ц.-то б. м. 1/4. Треба одначе зазначити при цьому, що міська консумція обіймає й такі предмети, а зокрема услуги, на які на селі немає з природи річи запотребовання, або теж такі, що для неї недоступні (кіна, трамваї, тощо). Супроти цього варт обрахувати теж уділ села в споживанню якогось поважного предмету масової консумції, який має однакове значіння як для сільської, так і для міської людности. Ось чому обраховано ще уділ села в загальній консумції одягу та взуття. Загальне споживання цих предметів оцінено на 3,3 міліярд. зл., з чого 2,2 міліярд. зл. припадає на міську консумцію, а на село залишається 1,1 міліярд злотих, т.-то половина.

Одержані тут висліди виразно показують, як сильно перебільшується значіння села, яко відборця промислових виробів. Помимо значного уділу сільської людности в заг. залюдненню Польщі, її уділ в спожиттю промислових виробів є релятивно невеликий — село перебуває ще у великій мірі в натуральній господарці. Годиться ще раз пригадати, що подані вище цифри відносяться до 1929 року. Від того часу, в звязку з острою сіл.-госп. кризою, уділ села в спожиттю промислових виробів далі підляг безсумніву ще значнішій редукції.

КООПЕРАТИВНА ХРОНІКА

ОЩАДНОСТИ МАЛІЮТЬ!

Господарська скрута в кредитових кооперативах.

Господарська скрута, яка вже 5 літ давить все наше господарське життя, витиснула своє важке пятно й на наших щаднично-кредитових кооперативах.

Статистичний матеріял, зібраний Р. С. У. К., виявляє, що на 1. X. 1933 було в 311 кооперативах, обнятих статистикою (на всіх 401) — 7,225.724 зл. щадничих вкладок, від 37.604 вкладчиків. Пересічно припадало на одну кооперативу 23.234 зл., а на одного вкладчика — 192 зл. На протязі одного року число щаднично-кредитових кооператив зросло до 552, а сума вкладок поменшилася до квоти 6,445.514, — зросло натомісць число вкладчиків до цифри 53.171. Так отже, коли число кооператив побільшилося о 241, ц. то на 77.5%, а сума вкладок зменшилася о 780.210 зл., ц. то о 10.8% пересічна сума вкладок на одну кооперативу виносила вже лише 11.677 зл., а на одного вкладчика 122 зл.

Сума уділених кооперативами позичок на 1. X. 1933 виносила 10,823.502 зл., що дає, в пересічі на одну кооперативу, 34.802 зл. На 1. X. 1934 сума уділених позичок виносила 10,708.974 зл., т. то пересічно на одну кооперативу 19.400 зл.

В місяці жовтні 1934 р., в часі звичайної найінтензивнішої реалізації цілорічної рільничої праці, ситуація не поправилася, а навпаки — зауважився дальший відплив щадничих вкладок, що в абсолютній цифрі дає зменшення о 86.859 зл. Як на місяць жовтень, зменшення те досить значне, тимбільше, що в тім місяці число кооператив збільшилося о нових 16. Пересічне місячне зменшення щадничих вкладок за попередніх 12 місяців виносило 65.017 зл. а в місяці жовтні — місяці, присвяченому ширенню ощадности — зменшення винесло 21.842 зл., тобто о 33.6%.

Наведені цифри зменшення щадничих вкладок змальовують яскраво постійно зростаюче зубожіння населення. Однак така причина корчення вкладок в наших кредитових кооперативах не може служити притокою до ослаблення ощадностевої акції, а навпаки — повинна нас примусити до поглиблення такої акції. Коли нема змоги збільшити ощадностевої сили дотеперішніх вкладчиків, то треба продумати способи, як поширити її на ширші круги населення. І. Ф.

КООПЕРАТИВА »СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ« У ЛЬВОВІ.

У жовтні 1934 р. кооператива »Суспільний Промисл« доповнила своє продукційне улаштування, побудувавши власну сушарню цикорії. Таким чином обняла вже цілий виробничий процес: від цикорії-рослини до цикорії готового продукту та кавових суроґатів (»Пражіню« й солодкої кави).

Швидкий й успішний розвиток завдячує ця кооператива тому, що з самого початку була поставлена на здорових кооперативно-ідейних та господарських і фінансових основах. Ідейною основою кооперативи було зма-

гання приватних працівників, згуртованих у профес. організації СУПРУГА, до боротьби з безробіттям шляхом творення нових варстатів праці.

Дещо про саму цикорію: Цикорію виробляється з коріння ростини знаної в нас (в дикому стані) під назвою »петрів батіг« або також »придорожник«. Про ростину цю згадують, як про лічничу, вже старі лікарські підручники. Також новітня лікарська наука признає корінню цикорії богато лічничих прикмет. Як домішка до кави, невтралізує цикорія шкідливе ділання кофеїни, а гіркі елєменти, які є в цикорії, помагають витворюванню квасів жолудкових, а тимсамим травленню.

Основання і членство в кооперативі: Думка про основання кооперативи »Суспільний Промисл« виринула в крузі проводу СУПРУГА з весною 1932 р., а перше засідання дирекції відбулося 26. травня 1932 р. В літних місяцях задецидовано, що кооператива займеться перерібкою рільничих продуктів, а в першу чергу порішено виріб цикорії, щоби в той спосіб завести серед наших рільників управу нової, рентовної ростини. Приступлено до приєднування членів, винаймлено льокаль в будинку читальні »Просвіти« на Богданівці і придбано перші машини, а 6. грудня 1932 р., урухомлено фабрику. Перший сирівець спроваджено з Влоцлавка (Польща).

Першими членами кооперативи стали службовики РСУК, Маслосоюзу, Просвіти і Рідної Школи, а дальше працівники союзів кооператив з провінції. Сьогодня числить кооператива 244 членів з 264 заявленими уділами, в тім 55 правних осіб і 189 фізичних, які в більшости повплачували повні уділи по 50 зл.

Оборотовий капітал кооперативи (власний і чужий) виносить сьогодня коло 85.000 зл. — Члени кооп.-ви на останніх Заг. Зборах відмовилися від дивіденди на уділи, що є доказом громадсько-ідейного підкладу установи.

Працівники кооперативи: Пересічно занятих було в кооперативі в 1932/33 р. по 7 платних працівників (дирекція безплатна), а в 1934 р. по 18. листопаді 1934 занятих було включно з пропаґандистками 25 працівників на фабриці і 19 в сушарні в Жовкві.

Виплачено працівникам за 1932/33 р. зол. 6.919,09, а за 11 місяців 1934 р. зол. 13.336,99.

Одержано прохань о приняття до праці 90, а з того узгляднено 21 прохань. Збільшення збуту виробів кооперативи відповідно до поємности нашого ринку позволило би приняти ще кількадесятків безробітних, бо збільшення збуту на кожних 1000 кґ. потягає за тобою збільшення числа працівників приблизно на 2 особи.

Сирівці: Перші сирівці спроваджено від чужих сушарень. Але вже в першім році праці приступлено до управи власного сирівцю в підльвівських селах і одержано 76.000 кґ. коріння з власних плянтацій, що однак не вистало на покриття всього запотребовання фабрики і треба було ще спроваджувати чужий сирівець.

В біжучому році принято під управу значно більшу площу і одержано вже власного сирівцю 460.000 кґ., так що правдоподібно не зайде потреба купувати чужий сирівець. За коріння виплачено плянтаторам в біжучому році 17.187,36 зл.

Для орієнтації подаємо, що прим. 1928 р. було в Польщі під управою цикорії 2444 га, з яких зібрано 284.080 сотнарів (142 сотн. з 1 га). Працювало 70 сушарень і 33 фабрики цикорії, котрі переробили 8.780 тон цикорії і 6.871 тон підмінок до кави (суроґатів, або разом 15.651 тон).

Продажа: В першому році продано 40.021 кґ. цикорії, з чого кооперація взяла 99.33%, а приватні купці 0,67%. На рекляму в пресі видано зол. 1.202,38, а на летючки, виставки і прочу рекляму зол. 658.17. В 1934 р. (до листпаоа включно) продано вже о 70% більше, чим в попередньому році, з тим, що збут через приватних купців збільшився до 10% загального збуту. На пресову рекляму видано в біж. році зол. 1.635,71, а на прочу рекляму зол. 3,805,64.

Сушарня: Думка побудувати власну сушарню, щоби унезалежнити себе від чужого ринку сирівців, повстала ще минулого року, однак брак достаточних фондів здержав виконання того заміру аж до цього року. Парцелю під

сушарню закуплено від П. С. К. Жовква, дім і фундаменти під машини побудувала кооператива К. І. Р. коштом коло 11.000 зол., машинове урядження за виїмком полочкарки і краярки виконано і змонтовано в варстатах інж. Райтарівського у Львові коштом приблизно 20.000 зол. Прочі машини закуплено від сушарень з Поморя. Ціла сушарня коштує коло 42.000 зол.

Висновки: Коли возьмемо в приближенню (на підставі статистичних даних про спожиття домішок до кави в цілій Польщі) спожиття домішок до кави на терені українського заселення на 20%, то тут консумується коло 3000 тон домішок до кави. Перед нами є ще дуже великі можливости розбудови, колиб тільки населеня зрозуміло потребу купувати виключно виробі рідного промислу.

На перешкоді стоїть тут призвичаєння, котре тепер має ще більше значіння, чим якість товару, і треба великої пропаґанди, щоби усунути упередження до власних виробів.

СКІЛЬКИ КООПЕРАТИВ Є В ЦІЛОМУ СВІТІ!

Міжнароднє Бюро Праці зробило спробу представити стан світової кооперації в числах. Його підрахунки узгляднюють як кооперативи, обєднані в союзи, так і необєднані.

Статистика ця відноситься, правда, ще до 1931 року, але новішої немає. Обіймає вона 731.256 кооператив, з чого на Зах. Европу, без Радянщини, припадало 238.783 кооператив. Самаж Радянщина, разом з азійською її частиною, виказала аж 325.895 »кооператив«; як відомо, це не кооперативи в европейському розумінні, цеб-то добровільні обєднання членів, тільки державні розділчі (споживчі) крамниці з примусовим членством, бо тільки через них населення може дістати продукти, та всякого рода »казьонні« підприємства, що ще формально лиш звуться кооперативами. Тим-то й пояснюється їх величезна, просто неймовірна кількість, що перевищує число кооператив у цілій Зах. Европі. Обіч споживчих »к-в« є ще відомі рільничі »Колгоспи«.

В Азії (теж без Радянщини) нараховано було 126.002 кооперативи. В Америці — 34.050 кооператив і 6.526 кооп. товариств в Африці та в Океанії.

Число членів підраховано тільки для 663.144 кооператив і виносить 165,957.977 осіб, цеб-то майже 166 міліонів людей. Поділяються вони по континентах так:

	Членів:	в кооперативах:
Европа (без Радян. Союзу)	41,238.926	175.668
Радянський Союз	96,462.400	325.895
Азія	10,345.016	124.717
Америка	17,134.868	32.340
Африка й Австралія	776.769	4.524

Про силу світового кооперативного руху сзідчить також загальна сума оборотів кооператив. Щодо цього, то підрахунок є тільки частинний, а саме для 64.449 кооператив. Їх оборот виносив 56 міліярдів швайцарських франків.

СТАН КООПЕРАТИВ У ПОЛЬЩІ З КІНЦЕМ 1933 Р.

По даних Кооперативної Ради в Польщі на кінець 1933 року було 22.743 кооператив, записаних до судових реєстрів. Майже половину (бо 48,3 проц.) з того числа творили несоюзні кооперативи, а саме: 10.972 кооп. одиниць. Щодо цих останніх кооператив, то треба завважити, що, за тимиж офіційними даними, щонайменше 2/3 їх — це кооперативні »трупи«, мертві, нечинні кооперативи, які одначе обтяжують собою судові реєстри кооператив.

Загальна кількість союзних кооператив у цілій Польщі, що підлягають ревізіям, за даними ревзійних союзів — виказана цифрою 11.762. Проти 1932 року, коли то рахувалося 11.754 кооперативи, — стан без зміни.

Поділ тієї загальної кількости кооператив по національним ґрупам представляється слідуючо:

	Заг. число к-в в році: 1933	1932	Ріжниця
Польські кооперативи	3842	3937	—95
Українські	3411	3337	+74
Німецькі	925	900	+25
Жидівські	1005	986	+19

По роду діяльности ті самі кооперативи поділяються так:

	польські	українські	німецькі	жидівські
1. Сільсько-господарські:				
а) кредитові	2770	388	384	7
б) молочарські	1012	136	121	6
в) для заг. закупу і збуту	333	2527	164	—
г) інші (для закупу і збуту)	25	1	28	14
ґ) виробничих і інш.	65	13	20	—
Разом сіль.-госп. к-в	4205	3065	760	27
2. Споживчі кооперативи	1116	133	8	1
3. Будівельні й мешканеві	173	2	13	5
4. Кредитові (не-рільничі)	878	149	125	893
5. Інші	149	62	19	79
Разом усіх кооператив	6421	3411	925	1005

З загального числа 11.762 всіх кооператив на сільсько-господарські кооперативи припадало в цілій Польщі 8.057 кооператив, або 68,5 проц.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

ЗМАГАННЯ НІМЕЧЧИНИ ДО САМОВИСТАРЧАЛЬНОСТИ В СИРІВЦЯХ*).

Ще з часів світової війни мала Німеччина славу батьківщини »ерзаців«, але ті суроґати, зокрема в ділянці харчевій і текстильній, не мали доброї слави. З поняттям »ерзац« звязана уява про практичну неможливість одержання властивого продукту та про неминучу конечність заступати його в міру потреби виробом гіршої якости, що не в силі заспокоїти відповідним способом людські потреби й має шкідливі наслідки для дотичної мети, в випадку харчевих суроґатів — для людського здоровля. Погані товщі, одяги з кропиви, шнурки з паперу і т. д., це клясичні суроґати воєнної доби.

В сучасній, важкій для Німеччини, добі господарської скрути й політичного напруження появляються в позанімецькій пресі щораз частіше звістки про недостачу найосновніших продуктів у Німеччині. Її наслідком є, мовляв, катастрофальні підвишки цін, зокрема на харчовини в роздрібній продажі. Виходом, дуже недостаточним, з цього скрутного положення є ніби поширювання суроґатів. Такі вістки стилізовані сензаційно; неменше сензаційно пишеться часом і про »винаходи«, що ніби мають зарадити недостачі. Отже читаємо в пресі, на жаль, часом і в українській, з одного боку про жахливий стан постачання харчами й сировинами, про ціни інфляційної висоти, картки на хліб і хвости перед крамницями; з другого боку неменше сензаційно, як про якісь »лучі смерти«, читаємо, напр., що німці »винайшли« рослину, що за-

*) Ціла статейка, особливо цифрові дані, подається цілком на відповідальність ВУНІ в Берліні. Остання кольонка (порівнання відсотків з 1927 і 1932 р.) обчислена нами з огляду на очевидні неточности в друку ВУНІ. — Ред.

ступає повністю і робить зайвими довожені чужі текстильні сировини: бавовну і джуту, вовну, і шовк, і льон, і коноплю, і все.

Дійсність є зовсім інша. Цінових скоків, хвостів і карток нема. Цінові вагання доходять протягом останнього півроку в деяких товарів до кільканацяти відсотків найвище, ціни багатьох харчовин взагалі тверді, встановлені й незмінні. Положення Німеччини важке в звязку з особливими політичними умовами на тлі світової господарської депресії. Але боротьба з цими труднощами, на які постійно й отверто вказують головні чинники, не йде шляхом цінових переворотів і латання дір принагідними ерзацами. Неможливість роздобути ті чи інші сировини й продукти далеко не така абсолютна, як за світової війни. Одначе Німеччина пляново, на дальшу мету старається визволитися від надто великої залежности від міжнародніх торговельних зносин. Тому заздалегідь і пляново підготовлює засоби, якими має заступити дотеперішній довіз продуктів і сировин.

Ще до недавна Німеччина була одним з найбільших імпортерів харчовин, як це загально відомо. Порівнання між довозом у р. 1927 і в р. 1932 (див. таблиця в дальшім) виявляє, одначе, дуже поважне зміцнення німецької порівнюючої самовистарчальности в тій ділянці. Дефіцит торговельного білянсу харчовин упав кругло на 5 міл. марок у р. 1927, а на 1,3—1,8 в р. 1932, отже на яких 70 проц. кругло. Відсоток продуктів вироблених у Німеччині зріс з кругло 80 проц. на кругло 90 проц. всього споживання (коли мати на увазі, що молочні й звіринні продукти основуються почасти на чужих, довезених, кормах, то треба яких 10 проц. відчислити). Але зросла також абсолютна їх кількість так, що загальний рівень споживання помітно не змінився (трохи навіть зріс, але треба врахувати приріст населення).

Впала консумція збіжжа досить значно, бо 12,5 проц., зросло спожиття картопель і риби (по 8 проц.), але й молочних виробів і яєць (по 7 проц.), а передовсім товщів (12 проц.), що вже не вказує на згіршення якости відживи.

	1927			1932			
	споживання	краєва продукція	% краєва прод. у спож.	спож.	краєва прод.	% краєв. прод. прод. у спож.	Зміни в споживанню від 1927—1932*
Збіжжа на хліб	9,90	7,17	72%	9,—	8,90	99%	+27%
„ інше	2,10	1,28	61%	1,51	1,07	73%	+12,5%
Стручкові рослини	0,16	0,09	59%	0,16	0,09	56%	— 3%
Картоплі	11,40	10,80	95%	12,30	12,40	101%	+ 6%
Цукор	1,44	1,50	104%	1,31	1,36	104%	—
Мясо	3,13	2,82	90%	3,14	3,05	97%	+ 7%
Риба	0,62	0,33	53%	0,67	0,43	65%	+12%
Молочні вироби	23,76	19,80	83%	25,46	22,90	90%	+ 7%
Яйця	0,43	0,26	67%	0,46	0,31	68%	+ 1%
Товщі	1,16	0,45	40%	1,30	0,59	45%	+ 5%
Овочі (і південні)	2,85	2,03	71%	2,80	1,80	64%	— 7%
Зеленина	3,14	2,71	87%	3,23	2,90	90%	+ 3%
у міліонах тон	60,—	49,—	81,5%	61,—	56,—	91%	—

Поліпшення харчевого білянсу Німеччини є наслідком, передовсім зросту краєвої продукції, а не заведення суроґатів, містичних карток і обмежень. На зріст продукції зложилася низка плянових заходів, обчислених на дальшу мету і підготованих дуже солідно, як внутрішня кольонізація, висушування болот для збільшення управної площі, меліорації, доцільні переміни в культурах і заведення нових і т. д., також соціяльно політичні заходи, як вищі, але тверді ціни на хліборобські продукти. В р. 1933 вперше заведено в більшій кількости солодку люпіну на легких ґрунтах північної та східної Німеччини. Це не є »винахід«, тільки вислід довголітніх спроб, дослідів і т. д. Служитиме, як корм і до виробу марґарини, яка до речи, сьогодня вже є вартісним товщем, а не поганим суроґатом.

В ділянці текстильних сировин Німеччина не може багато досягти збільшенням управної площі на льон і коноплі, бо забракло-б її для

харчовин. Дуже актуальним стає питання заступлення довожених сировин власним шляхом вироблення ерзаців, але знова тут плянові акції на дальшу мету, а не як за війни затикання дір першим ліпшим суроґатом невисокої якости. За чотири роки війни зібрано 200 тон кропиви, тоді як річне запотребовання бавовни було р. 1914 кругло 400.000 тон. Кропива дає волокна тільки на 5% ваги несушеного бадилля, отже поза випадками абсолютної конечности її перерібка не оплатиться. Сьогодня працюють над удосконаленням машин і продукційного процесу так, щоб можна використовувати і гірші роди льону. Досі переробляли тільки найліпший довговолокнистий льон, його треба було збирати ручно й при всіх маніпуляціях дбати про рівнобіжне зложення волокон в цілому матеріялі. Згадані зміни дозволилиб використання більшої маси при упрощеній і дешевій роботі, що велоб і до збільшення культури льону. Шляхом так званого котонізування можна льняні волокна зробити подібними до бавовняних, але це має сенс тільки в відпадкових родів, бо для кращих це означалоб тільки згіршення якости.

Дальшим ерзацом для бавовни є штучний шовк, вироблюваний хемічно з целюльози. Його систематично удосконалюють і пристосовують для цеї мети. Але вовни він, як і жадне синтетичне чи й природнє волокно, зовсім не може заступити, а бавовни остільки ні, що його міцність і в сухім стані дорівнює тільки 65% міцности бавовни, а в мокрім стані стає ще два рази менша, тоді як у бавовни вона в мокрім стані на 15% вища. Тому найкраще вимішувати штучний шовк до бавовни в відношенню 1 : 4, для кращих родів пряжи в меншім відношенню. Пересічно можна т ким шляхом заощадити 15% довозу бавовни.

Цікавіші є спроби з новою рослиною, саме тою, про яку розійшлися такі сензаційні відомости в заграничній пресі. Річ зовсім не в чудеснім »винаході« всезаступаючого волокна, тільки в вислідах 30-літньої праці п. Віллі Берца над акліматизуванням і ушляхотненням (через схрещування і под.) рослини Юка. Вона походить з півдня північної Америки або з Малої Азії; в ушляхотненім виді має довгі (120 цм), але вузькі (4 цм) волокнисті листки, і розмножується шляхом штучного опилювання. Дає на морґ 179 квінталів, з чого одержується 32,7 квінталів (18,3%) сухого волокна і, згідно з точними калькуляціями, оплачується при сьогоднішніх цінах на текстильні сировини дуже добре. Заступає джуту, коноплі й под. грубше волокнисті сировини. Найкраще змішувати її з джутою (80%), для менших грубих виробів з бавовною (50—60%), для кращих навіть з вовною (30—50%). Цей продукт довголітньої праці чоловіка, який на ніякі пропозиції з закордону не пішов, дозволить зменшити довіз грубшого волокна, трохи навіть бавовни.

Не зупиняючись на більш відомих ерзацах, таких, як виріб цукру з дерева, бензини й подібних субстанцій з вугіллю і т. д. можна спокійно ствердити, що маємо в сучасній Німеччині до діла не з горячковим заступуванням абсолютно недобутних річовин будь якими суроґатами від випадку до випадку, тільки з пляновою акцією закроєною на дуже далеку мету для зміцнення господарської самовистарчальности країни та виведення її з надто великої залежности від заграничної торговлі, а тим самим і заграничної політики.

(Вісти Укр. Наук. Інституту в Берліні).

ВРАЖІННЯ ВІД Т. ЗВ. ВІДДОВЖЕНЕВИХ ДЕКРЕТІВ.

З цікавістю розвідуємо, яким відгомоном відбиваються на селі вісті про т. зв. віддовженеві декрети, про розклад довгів на 14 літ, зниження відсоткової стопи і т. д. Вісті є суперечні. З одного району інформують, що між селянами пішла чутка, що розкладці підлягають усі довги, не тільки суто рільничі й не лише з часу до 1932 року; з інших сторін повідомляють, що декрети пройшли без якого небудь помітного відгомону та ніхто з селян не зголошується до кредитових установ з вимогою конверсії. Кредитові установи й взагалі вірителі приняли декрети скептично з ріжних причин. Не вірять, щоби навіть розклад довгів на довгі рати оживив сплату довгів і відсотків, а це для них головне. (Взагалі — кредитові установи, особливо по містах,

огорнула апатія й отупіння). Дехто критикує віддовженеві декрети, як односторонну спробу рятувати довжника коштом вірителя, а не коштом загалу (держави). Процедура передачі довгів на Акцептаційний Банк не тільки звязана з коштами, але не дає кредитовій установі до диспозиції готового гроша, зокрема такій установі, яка не має кредитів у державних установах. Чуються ще й інші подібні заміти, які свідчать про те, що віддовженеві декрети не втішаються великою популярністю саме в кругах тих установ, для рятування яких вони були видані.

СЕРЕД КНИГ І ҐАЗЕТ

ГАРНИЙ ДАРУНОК КООПЕРАТОРАМ З НОВИМ РОКОМ.

»Кооперативне Право«. — Переклав і опрацював Михайло Корчинський. Львів, накладом РСУК, 1935 р., 16⁰, стор. 140. — Ціна в оправі зол. 3.—.

Отсе появилася довго вже пекуче потрібна й довго ждана книжечка — »Кооперативне Право« в українському перекладі.

В першу чергу ждуть її кооперативний світ і всі, хто має до діла з кооперацією. Аж дивно, що досі не було українського видання ані самого кооперативного закону, ані законних постанов, що мають безпосереднє чи посереднє відношення до кооперативної справи. Видана тепер в перекладі М. Корчинського збірка заповнює цю прогалину. У ній маємо передовсім сам закон про кооперативи в його теперішньому виді, цебто з узглядненням змін, що їх заведено пізнішими законами. Текст оповіщений Мін. Скарбу 16. червня 1934. в Д. З. Р. П. ч. 55, поз. 495. До тексту перекладчик подав короткі пояснення, іноді вказівки про інші законні постанови, що мають якийсь звязок з постановами закона про кооперативи, іноді виписки з мотивів закона. Всі ті додатки до тексту доцільні, не має в них нічого зайвого. Вони ядерні та ясні.

Окрім самого закона про кооперативи поміщено в збірці цілий ряд інших законів, що їх повинні знати кооператори. Їх подано в цілости, або у виїмках. При виборі їх рішала практична потреба української кооперації, тому поруч з законами, що відносяться безпосередньо до кооперації, збірка подає також тексти законів і розпоряджень відносно банкових справ, карного права, товариств, зборів, права вживати українську мову в урядах, тощо. Податкове та адміністраційне право не ввійшло в цю збірку, але поза тим український кооператор найде в ній усе, що в практичному життї йому може бути потрібне.

Але не тільки для кооператора є »Кооперативне Право« гарним дарунком. Цей переклад має ще особливе значіння для справи нашої правничої мови. На тлі еволюції, яку перейшла українська літературна мова на протязі останніх кільканадцяти літ і далі переходить, вдаряє особливо і особливо відчувається потреба праці над виробленням т. зв. правничої мови.

Чимало причин складається на те, що ця справа натрапляє на західніх наших землях на труднощі. Між ними найважніша — це брак законодавства в українській мові та відсутність умов для того, щоби тексти законів мусіли появлятися теж в перекладах на українську мову. Бож правнича мова твориться передовсім у звязку з творенням права, і »мово-творчу« ролю законодавства тільки з трудом і тільки в деякій мірі може заступити правнича література й життя.

Переклад М. Корчинського засвідчує на кожній сторінці про те, що його автор бажав заслужитися перед нашою »правничою мовою«. І, справді, заслужився. Живовидячки він просто з любовю працював над термінольоґією перекладу, і для устійнення її »Кооперативне Право« буде без сумніву дуже цінним вкладом. Алеж термінольоґія не вичерпує справи »правничої мови«. Не менше важною є ще справа »правничого стилю«, того стилю, що став

»притчою во язиціх«, що проти нього стільки прогрішено і далі грішиться. І власне стиль, складня, словом — »мова« перекладу М. Корчинського просто прекрасна. Вона проста, ясна, жива — хотілосяби сказати — тепла.

Треба щиро дякувати за цю книжку її авторові. В. С.

ЛИСТ, ЯКИХ ТРЕБА БІЛЬШЕ.

Один з часописів (Батьківщина ч. 8) містить лист зі села, писаний як видно, інтеліґентом такого типу, яких нам треба найбільше. Правник, покінчивши студії, осів, як видно, на постійне на селі та інформує про місцеві відносини, радости й смутки. Позволяємо собі передрукувати цікавіші місця:

На вступі автор листа висловлює признання редакції за те, що вона, крім засадничих питань національної політики порушує »безліч справ сірих, звичайних, щоденних, які проте є для нації величезного значіння«.

»Н у ж д а — ось що над усім іншим панує нині на селі. Нужда така, про яку найслабше платний урядовець не має поняття. Доволі сказати, що вже тепер багато людей не має хліба.

А проте з цієї нужди — є таке враження — ніхто не шукає розумного виходу. Згори зазначу: з »верху« не приходить до цих низів ніяка ініціятива. Весь економічний звязок обмежується до ревізора Р. С. У. К., що приїжджає раз на рік. Позатим село існує само для себе, як самітний остров серед моря. Мусить само собі радити.

Але не може. Не може само себе перескочити. Це так само якби мені хто казав викладати на університеті. Зараз біля села простягається величезний степ — пасовисько, без ніякої вартости. Годівлі нема ніякої. Кооператива, яка—по мойому—повинна бути радше широко понятою співпрацею громадян над поліпшенням свого матеріяльного буття — перемінилася в крамничку, з 2—3 золотими торгу в день. 99 відсотків торговельного обороту нашого села переходить таки через жидівські руки.

Серед таких обставин — деякі молодші хлопці рвуться десь поза село. Був тут один меткіший хлопець, ще молодий, 17-літній. Оббігав усі довколишні місточка. Хотів десь дістатися і вже навіть якомусь жидові-пекареві носив два місяці воду задармо. І знову приходив в село. В селі виступав в аматорськім гуртку. Одного разу прийшов до мене, я розбалакався з ним — і на другий день я поїхав до міста пошукати щось для нього.

Ах, Ви не знаєте як то тяжко... Прикро мені це казати, а одначе »наші« є часами більше недоступні, як чужі. З таким арґументом, як ось: »молодий, здібний хлопець — треба піддержати« — до наших і не приступай. Врешті мені вдалося примістити його в пекарні. Ви не знаєте — як хлопець тішиться! Вже рік є в пекарні — чую про нього самі похвали. Фах похопив досконало — як скінчить — він в поблизькому містечку пекарню заложить. Я вже це обдумую.

І ось я думаю собі: чи не можна би створити якогось »тіла«, щоби таким хлопцям облегчити початок їхнього звання. Ви там у місті мусите знайти якийсь місток. Ви мусите дати помічну руку селові, то є Ваш обовязок.

Сходимося тепер і балакаємо. Бачу в тих простих, незіпсованих хлопських душах щирий гін до кращого життя, до піднесення »рівня« так матеріяльного, як і духового. Приїхав тут делеґат з »Просвіти« з відчитом. Треба було бачити наших людей: на переді хлопці, парубки, дівчата, з заду господарі. Всі стоять — щось для них блиснуло, якби якийсь промінь у їхніх буднях. І так витривало слухають відчиту, про.. підбігунові краї... Може би й тут якась метода?

Я вже сказав, що сходимося і балакаємо. Люди мають до мене довіря. Читаємо спільно ґазети, книжки. Ще нас є дуже маленький гурток — яких 10—15 людей на село, що має 300 нумерів. Через найблищі тижні ми маємо намітити собі програму праці — як економічної, так і культурної — на цілий рік. Колись Вам напишу, як забажаєте. А побачите як гарно »перевиконаємо« нашу »однолітку«!..